

بسم الله الرحمن الرحيم

# نقش دعا در تربیت انسان

اعضای تیم پژوهشی: معصومه توانانیا- سارا شوشتری پور- لیلا جعفرزاده- لیلا جعفری دهکردی- طاهره زرگر

مدرسۀ علمیۀ حضرت معصومہ (س) اهواز- دی ماه ۱۳۹۷

## مقدمه

انسان در مسیر زندگی خود همواره با دعا و نیایش مأنوس و رفیق بوده است. نیاز بشر به دعا آن چنان گسترده است که اختصاص به مؤمنان نداشته و در طول تاریخ، کافران نیز به دعا و نیایش رو آورده اند؛ لکن آنان در اثر گمراهی، از این یار دیرینه و مؤثر در غیر جایگاه اصلی و حقیقی آن استفاده کرده اند. آنها به جای اعتقاد به خدای یگانه و جست وجوی رفع حاجت از او، به غیر او رو آوردند؛ قرآن کریم می فرماید:

و ما دعاء الکافرین الا فی ضلال (۱)

« دعای کافران که غیر خدا را می خوانند، در گمراهی است و به جایی نمی رسد. »

یکی از خدمات بزرگ اسلام، به بشریت این است که فرزندان آدم را از این انحراف بازداشته و آنان را در مسیر صحیح و شایسته هدایت کرده است.

موضوع دعا، که مورد توجه قرآن کریم و روایات اسلامی واقع شده، پرسشهای زیر در مورد آن مطرح است که دعا چیست؟ چه نیازی به آن هست؟ چگونه باید دعا کرد؟ به درگاه چه کسی باید دعا کرد؟ دعا چه چیزی به انسان می دهد؟ جایگاه دعا در میان سایر کارها کجاست؟ و پرسشهایی از این قبیل که در این نوشتار به طور مختصر به پاسخهای آن می پردازیم.

## تعریف دعا

«دعا» به معنای خواستن و طلبیدن است. اصطلاحاً: «الدَّعَاءُ الرِّغْبَةُ إِلَى اللَّهِ...»؛ (۲) یعنی دعا همان میل و توجه به سوی خداست و به وسیله آن موجودی از خداوند چیزی را درخواست می کند.

دلیل اصلی رو آوردن به دعا و راز و نیاز با معبود توانا همانا نیازهای مادی و معنوی انسان است. از آن جایی که آگاهی ما و تواناییهای ما بسیار کم تر از نیازهاست، لذا نیاز به دعا و خواستن از توانای بی انتها امری ضروری است. مولایمان می فرماید:

«ما المبتلى الذى قد اشدت به البلاء بأحوج إلى الدعاء من المعافى الذى لا يأمن البلاء!» (۳)

«آن کس که به شدت گرفتار دردی است نیازش به دعا بیش تر از تندرستی که از بلا در امان است نمی باشد.»

اکنون به اصل موضوع پرداخته و در طی چند گفتار مسئله را پی می گیریم.

## گفتار اول: اهمیت و فضیلت دعا در اسلام

از آیات و روایات استفاده می شود که دعا نه تنها عبادت است، بلکه از برترین عبادتها به شمار رفته است. به منظور روشن تر شدن اهمیت دعا، به سه آیه از قرآن مجید و شش روایت از معصومان علیهم السلام اشاره می شود:

۱- خداوند متعال در آیه ۶۰ سوره غافر (مؤمن) می فرماید: «وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي اسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ»؛ پروردگار شما گفته است: مرا بخوانید تا دعای شما را بپذیرم! کسانی که از عبادت من تکبر می ورزند به زودی با ذلت وارد دوزخ می شوند!

آیه شریفه، نخست به «دعا» تعبیر می کند؛ سپس در ادامه تعبیر را عوض کرده، از آن به «عبادت» یاد می کند.

چرا از «دعا» به «عبادت» تعبیر شده است؟

برخی گفته اند: برای اینکه عبادت به معنای مطلق دعاست و شاید تعبیر برخی از روایات: «الدُّعَا مُخُّ الْعِبَادَةِ» دعا روح و جان عبادت است <sup>[۱]</sup> «بدین جهت بوده است.

۲- خداوند متعال در آیه ۷۷ (آخرین آیه) سوره فرقان می فرماید: «قُلْ مَا يَعْبُؤُكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا»؛ بگو: «اگر دعای شما نباشد، پروردگارم برای شما ارجی قائل نیست؛ شما [آیات خدا و پیامبران را] تکذیب کردید، و [این عمل] دامن شما را خواهد گرفت و از شما جدا نخواهد شد.»

این تعبیر - که خداوند بخاطر دعاهايتان به شما اعتنا می کند و برای شما ارزش قایل است - در سایر عبادت ها؛ مانند حج، روزه، جهاد و... به کار نرفته است. و تنها درباره دعا ذکر شده است؛ یعنی علی رغم گناهان فراوانی که انجام می دهید و فسادهایی که مرتکب می شوید، تنها چیزی که سبب ارج نهادن خداوند به شما می شود، دعاهاى شماست؛ قدر و ارزش آن را بدانید.

۳- خداوند متعال در آیه ۱۸۶ سوره بقره، پس از بیان آیاتی درباره فضیلت و احکام ماه مبارک رمضان، می فرماید: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ اجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ»؛ و هنگامی که بندگان من، از تو درباره من سؤال کنند، [بگو: من نزدیکم؛ دعای دعاکننده را، به هنگامی که مرا می خواند، پاسخ می گویم! پس باید دعوت مرا بپذیرند، و به من ایمان بیاورند، تا راه یابند و به مقصد برسند.

بنابر آیه شریفه: «نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْكُمْ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ»، خداوند، نزدیک ترین کس به انسان است و حتی از رگ گردن یا رگ قلب نیز به انسان نزدیک تر است<sup>[۲]</sup>.

بی شک تعبیری ظریف و زیباتر از این برای قرب و نزدیکی بین خالق و مخلوق، عابد و معبود و بنده و مولا وجود ندارد.

بنابراین، با تفکر در آیات سه گانه درمی یابیم که دعا از نظر اسلام چقدر مهم شمرده شده است؛ به گونه ای که هم عبادت است؛ و هم باعث اعتنای خدا به انسان؛ و هم وسیله تقرب بنده به مولا است.

### نکته مهم؛ اصرار در خواستن

کمتر کسی است که در امور شخصی به ویژه در تنگنا و هنگام مواجه شدن با مشکلات و سختی‌های زندگی، دست به دعا بلند نکند و با راز و نیاز، نذر و توسل به اولیای الهی از درگاه حضرت احدیت، گشایش در امور خود را طلب نکند .

نکته مهم این است که ما معمولاً در حوائج فردی خویش بر دعا الحاح و اصرار می‌ورزیم و تا استجاب کامل آن، دست از طلب و درخواست برنمی‌داریم؛ ولی به مسئله و امر مهم دعا برای تعجیل ظهور امام عصر(عج) آن گونه که باید و شایسته است اهتمام نمی‌ورزیم. غافل از آنکه این دعا زیباترین آرزو و بهترین دعاهاست؛ زیرا خیر و سعادت دنیا و آخرت ما و همه انسان‌ها و نیز گشایش در امور مادی و معنوی جهانیان، وابسته به امر ظهور امام عصر(عج) است. به همین جهت است که ائمه اطهار(علیهم السلام) ما را به این امر حیاتی و به اهمیت دعوت نموده‌اند .

امام صادق(ع) درباره نقش دعا در تعجیل فرج و برای تشویق شیعیان به این امر حیاتی و مهم فرمودند :

زمانی که عذاب بنی اسرائیل به طول انجامید، آنان چهل روز به درگاه خداوند ضجه و گریه نمودند تا این که خداوند به موسی و هارون وحی فرمود که آنان را از دست فرعون رهایی بخشد. در نتیجه، خداوند از ۱۷۰ سال باقی مانده عذاب آنان در گذشت. شما هم چنین هستید؛ اگر این گونه عمل کنید، خداوند حتماً گشایش برای ما به وجود می‌آورد و اگر این گونه نباشید، همانا کار این امر به نهایتش می‌رسد و تا آخرین مرحله را طی خواهد کرد.

مؤلف کتاب شریف مکیال المکارم با استناد به این روایت می‌گوید: «آنچه از روایات به دست می‌آید ظاهراً این است که وقت ظهور امام عصر(عج) از امور بدائیه است که امکان پس و پیش افتادنش هست .

یعنی می‌توان با دعا نمودن، فرج و ظهور امام عصر(عج) را جلو انداخت و تشویق ائمه اطهار(علیهم السلام) به دعا نمودن برای تعجیل ظهور، بیانگر آن است که حصول فرج و فرارسیدن دوران ظهور، دارای یک زمان صددردصد تعیین شده و تغییر ناپذیر نیست و اگر مردم به مسئله غیبت امام زمانشان و طولانی شدن این امر

بی‌توجهی نموده و با دل‌های متحد و یک‌پارچه، فرج آن حضرت را از خداوند متعال نخواهند، خداوند ظهور آن بزرگوار را تا انتهایی که برای دوران غیبت در نظر گرفته است - و ما از آن اطلاعی نداریم - به تعویق خواهد انداخت و البته این نهایت نیز ممکن است هر لحظه فرا برسد .

مؤلف مکیال المکارم همچنین می‌نویسد: «در زمان حضرت ادریس پیامبر(علیه السلام) نیز وقتی آن حضرت مورد حمله حکومت طغیان‌گر زمان خویش قرار گرفت، از میان مردم غایب گردید. در دوران غیبت او، پیروانش که در نهایت سختی و شدت قرار داشتند، تصمیم گرفتند در برابر خداوند توبه نمایند. این بازگشت و پشیمانی واقعی باعث شد که خداوند، دوران غیبت او را پایان بخشد. حضرت ادریس(علیه السلام) ظاهر شد و حاکم ستمگر در برابر او به ذلت و خواری افتاد .

«همچنین است اگر مردم در زمان غیبت، به صورت دسته‌جمعی توبه نموده و قصد یاری امام عصر(عج) را نمایند، امید است که خداوند طومار غیبت را در هم پیچیده و آن بزرگوار را ظاهر نماید.

## تأثیر دعای همگانی در ظهور

حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه) در توقیع شریف خطاب به شیخ مفید (ره) می فرماید :

«اگر شیعیان ما - که خداوند متعال ایشان را به اطاعت خویش موفّق بدارد - با دل های متحد و یک پارچه بر وفای به عهد و پیمان خویش اجتماع می کردند، ملاقات ما از آنها به تأخیر نمی افتاد و سعادت دیدار و مشاهده با معرفت برای آنها به زودی حاصل می شد و زودتر از این به دیدار ما نایل می شدند

برخی روان شناسان بزرگ غربی در این مورد معتقدند که: اگر چنین مجموعه ای (دعا و خواست همگانی مردم) از افراد تشکیل شود، بی تردید قادر خواهند بود در طبیعت و در آنچه پیرامون آنهاست اثر گذاشته و بستری مناسب برای تحقّق آن قضیه فراهم آورند. (غربی ها با اعتقاد به این اصل، مباحث مربوط به بازگشت مسیح را با آب و تاب فراوان پیگیری می کنند.

مؤسّسات دینی انجیلی امریکا و اروپا آنچه را روان شناسان گفته اند - در قضیه بازگشت دوباره مسیح به زمین، پس از حادثه آرماگدون - به کار بسته و به این گفته قائلند که بی گمان امکان تحقّق هر نوع پیش گویی در وهله نخست، به ایمان مردم به پیشگویی بازگشت مسیح و به پافشاریشان بر ضرورت به کرسی نشستن این پیشگویی و همچنین به شمار نفرات آنها و شمار نفرات کسانی بستگی دارد که، رهبری کاروان تبلیغاتی به راه افتاده برای تحقّق بخشیدن به آن پیش گویی را بر عهده دارند .

و از مجموع آیات و روایات به خوبی استفاده می شود که جهان روزی را در پیش دارد که حکومت مطلق دنیا به دست پاکان و صالحان و افراد با ایمان خواهد افتاد، و طبق روایات و نویدهای تمام انبیای الهی، آن عصر درخشان و روزگار طلایی که مورد انتظار بشر و همه مسلمانان و شیعیان جهان است، همان روز قیام منجی عالم بشر، و دوران پر شکوه ظهور مبارک مهدی موعود (عج) خواهد بود .

کلید رسیدن به این نقطه ی آرمانی که آرزوی تمام بشریت بوده، هست و خواهد بود، دعا و خواستن از ذات اقدس خداوند بی نیاز است و این خواست هرچه با اصرار و همگانی تر باشد قطعاً تأثیرش بیشتر می باشد .



**پی نوشتها:**

۱. میزان الحکمه، باب ۱۱۸۹، حدیث ۵۵۱۹.
۲. سوره ق: آیه ۱۶.
۳. کافی، جلد ۲، ص ۴۶۸.
۴. بحارالانوار، جلد ۹۰، ص ۳۰.
۵. میزان الحکمه، باب ۱۱۸۹، حدیث ۵۵۳۳.
۶. میزان الحکمه، باب ۱۱۹۶، حدیث ۵۵۸۵.
۷. میزان الحکمه، باب ۱۱۸۹، حدیث ۵۵۱۶ و ۵۵۳۲.
۸. کافی، جلد ۲، ص ۴۶۸.
۹. سوره جمعه: آیه ۲.
۱۰. سوره حجرات: آیه ۱۳.
۱۱. سوره طلاق (۶۵) آیه ۴.
۱۲. سوره بقره (۲) آیه ۱۸۶.
۱۳. سوره غافر (۴۰) آیه ۱۴.
۱۴. وسائل الشیعه، ابواب دعا، ج ۴، ص ۱۱۰۶.
۱۵. سوره انبیاء (۲۱) آیه ۹۰.
۱۶. سوره اسراء (۱۷) آیه ۱۱.
۱۷. عبدالرزاق گیلانی؛ مصباح الشریعه، چاپ سوم، ص ۱۲۷.
۱۸. عبدالرزاق گیلانی؛ پیشین، ص ۱۲۸ و محسن فیض کاشانی؛ المحجّه البیضاء؛ ج دوم، ص ۲۸۵.
۱۹. محسن فیض کاشانی، همان؛ وسائل الشیعه، پیشین، ص ۱۱۲۵.
۲۰. سوره ذاریات (۵۱) آیه ۱۸.

۲۱. محسن فیض کاشانی؛ پیشین، ص ۲۸۵.
- ۲۲- مطهری، گفتار معنوی، ص ۹۷.
- ۲۳- ق/ ۱۶.
- ۲۴- طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۶۸.
- ۲۵- صدوق، عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج ۲، ص ۳۷.
- ۲۶- پارگامنت، معنویت؛ کشف و حفظ تقدس، ترجمه مهرداد کلانتری، ص ۱۷۷.
- ۲۷- کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۴۷۱.
- ۲۸- بقره/ ۲۱۶.
- ۲۹- مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۴، ص ۲۰۸.
- ۳۰- طوسی، مصباح المجتهد، ص ۴۲۳، طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۳۳؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۲۲۲.
- ۳۱- طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۹۹.
- ۳۲- رک: حسینی قزوینی، موسوعه الامام الرضا (علیه السلام)، ج ۵، ص ۲۵۴-۳۱۱.
- ۳۳- کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۲۸۶.
- ۳۴- مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۳۱۶.
- ۳۵- صدوق، الامالی، ص ۳۱۰؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۳۷۳.
- ۳۶- دیلمی، ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۴۹.
- ۳۷- کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۴۸۸.ک
- ۳۸- مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۱۴۳.
- ۳۹- سوره غافر (۴۰) آیه ۱۴.
- ۴۰- وسائل الشیعه، ابواب دعا، ج ۴، ص ۱۱۰۶.
- ۴۱- سوره انبیاء (۲۱) آیه ۹۰.